

CC Kleuske SA-2.0

Keert het tij voor werkende armen in België?

Benaderingen van het IPSWICH-project,

Sem Vandekerckhove,
Jeroen Horemans
en Stephan Kampelmann

Het probleem van werkende armen wijst op het tekortschieten van de arbeidsmarkt in het realiseren van een degelijke levensstandaard via het verdelen van de toegevoegde waarde. Het complement van deze marktverdeling in de armoedebestrijding zijn de publieke diensten, de sociale zekerheid, en de herverdelingsmechanismes. Waar eerder meer aandacht uitging naar dit 'overheidsaandeel', wil het IPSWICH-project de focus plaatsen op de rol van deze initiële verdeling, niet alleen in het verleden en vandaag, maar ook in de toekomst.

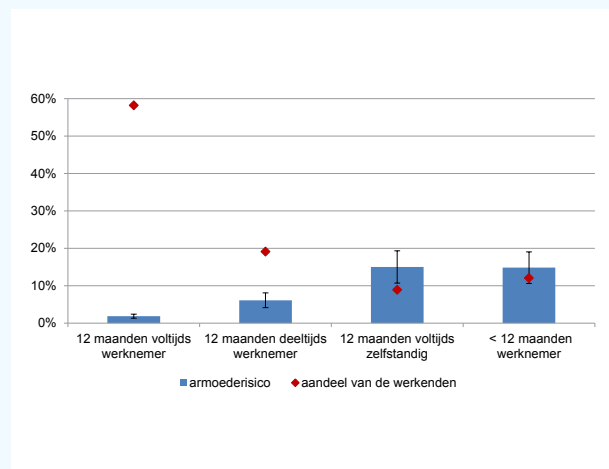
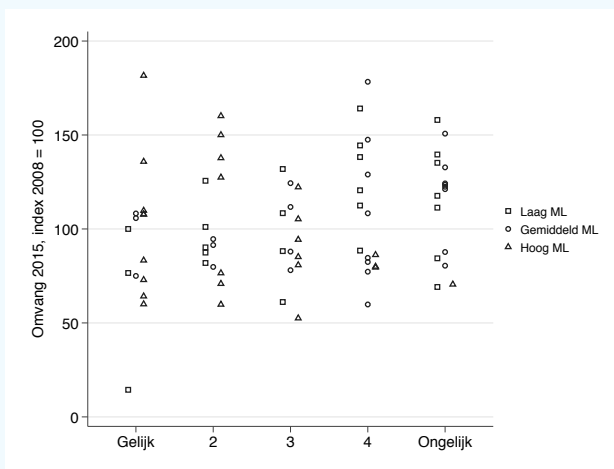
In vergelijking met andere EU-lidstaten is het aandeel werkende armen in België laag, met zo'n 4,5 procent van de werknemers die in een gezin leven met een vergroot risico op armoede (i.e. een inkomen dat onder 60 procent van het mediane gezinsinkomen ligt). In de EU-28, maar ook in Duitsland, ligt dit cijfer precies op 9,6 procent, dus meer dan tweemaal hoger; Nederland (5,6%) en Frankrijk (7,5%) zitten tussen deze niveaus in (bron: EU-SILC 2015). Een job lijkt een garantie om uit de armoede te blijven, maar toch heeft bij ons meer dan één op vijf armen (22,3% in 2014) een job, en leeft meer dan één op drie (37,7%) in een gezin met minstens één inkomen uit arbeid. We moeten ons dus de vraag stellen op welke manier de Belgische arbeidsmarkt beschermt tegen armoede, maar ook waarom ze daar soms in faalt en of die dreiging toeneemt. We kijken dan in de eerste plaats naar loonvorming en minimum-

lonen, flexibilisering, en discriminatie. In deze domeinen zorgen technologische verandering, demografische verandering, globalisering, en migratie voor toenemende druk op werknemers en bedrijven wat leidt tot verschillende politieke oplossingen die vanuit wetenschappelijke hoek becommentarieerd moeten worden.

De afruil tussen werk en werkloosheid

Afwegingen rond flexibiliteit en loonniveaus zijn een tweesnijdend zwaard. Eén vaststelling vandaag is dat er een polarisering is van de werkintensiteit in huishoudens, met steeds meer tweeverdieners, en steeds meer huishoudens zonder arbeidsinkomen. Door de arbeidsvoorwaarden terug te schroeven (lagere lonen en meer flexibiliteit) zou de arbeidsvraag kunnen toenemen, maar dit creëert een armoederisico op zich, vergroot de financiële vallen, en vermindert de belastbare basis als de effecten uitblijven.

Het theoretisch veronderstelde negatieve verband tussen minimumlonen en tewerkstelling is veelvuldig onderzocht en kan niet onweerlegbaar worden aangetoond. Verklaringen voor het zwakke verband zijn een inelastische arbeidsvraag of marktvalingen (het monopsoniemodel). Binnen het consortium buigt het team van de KU Leuven zich over deze vraag. Het lopend onderzoek geeft aan dat hogere minimumlonen een comprimerend effect hebben op de loonverdeling, maar die stelling moet worden genuanceerd. Zo bepaalt de intra-

Figuur 1: Evolutie tewerkstelling (2008-2015), naar p90/p10 loonongelijkheid (kwintielen) en niveau minimumloon (tertielen)

Figuur 2: Armoederisico bij werkenden (18-64 jaar), naar tewerkstellingsstatus tijdens de inkomensreferentieperiode van één jaar, België 2014 (EU-SILC 2014)

sectorale heterogeniteit van de beroepenstructuur tegelijk de loonongelijkheid en de hoogte van het minimumloon, waarbij meer heterogeniteit meer ongelijkheid impliceert, maar wordt die relatie omgekeerd wanneer de bedrijven intern heterogeen zijn en er onderhandeld wordt voor een brede groep werknemers – bijvoorbeeld in een gemengd paritair comité. De institutionele loonvorming leidt dan tot een a priori herverdeling en een symmetrische compressie van de loonverdeling.

Minimumlonen kunnen dus onder bepaalde condities het ontstaan van een lageloonsegment indijken, en wellicht zonder substantiële tewerkstellingskost. In België zijn deze minima immers dezelfde in de drie regio's, terwijl zowel werkloosheidscijfers en risico's op armoede en sociale uitsluiting sterk verschillen(1). Omgekeerd kan het ontbreken van een minimumloon dit segment doen groeien, zoals in Duitsland is gebleken in de jaren 2000, toen het aantal werkende armen in tien jaar tijd verdubbelde door een combinatie van doorgedreven flexibilisering en de verschuiving van de tewerkstelling naar niet-traditionele sectoren met een zwakker collectief loonoverleg. We willen onderzoeken of de Belgische arbeidsmarkt op soortgelijke verschuivingen kan anticiperen. Figuur 1 brengt dit in kaart: onder de groeiende sectoren behoren deze met de grootste loonongelijkheid bijna exclusief tot de groep met de laagste minimumlonen, maar dit zijn voornamelijk sectoren in de sfeer van de zakelijke dienstverlening. Anderzijds vinden we bij de groeiende sectoren met een beperkte loonspanning hogere minimumlonen, zelfs in lagerbetaalde sectoren als de residentiële zorgverlening, subsectoren van de horeca en bouwsector, en afvalophaling. In het onderzoek proberen we te becijferen in welke mate een hoger dan wel lager minimumloon, bij een wijzigende sectorverdeling, het aandeel werkende armen verkleint of extra tewerkstelling creëert onder nog steeds adequate arbeidsvoorwaarden.

Flexibiliteit en demografie

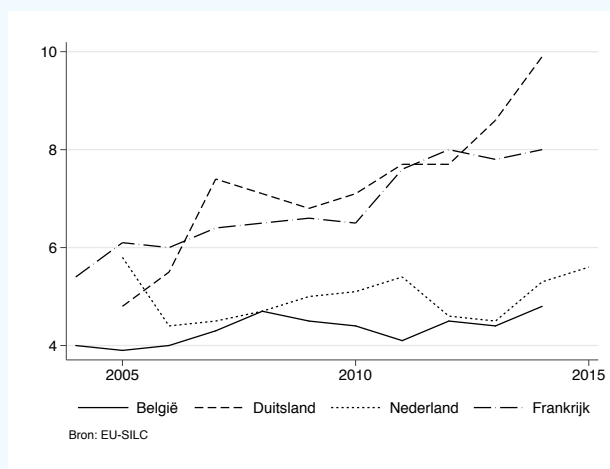
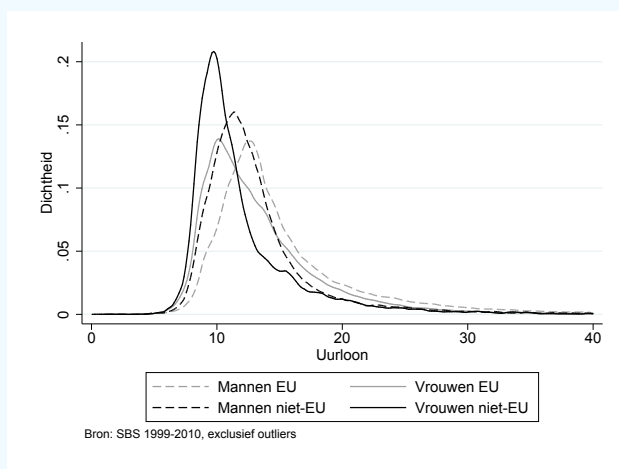
Onder economische druk heeft flexibel werken de voorbije jaren aan belang gewonnen. Het team van het CSB bekijkt de implicaties hiervan. Zo stellen we een impact vast op de stabiliteit van het inkomen van werkenden en het aantal gepresteerde uren. Figuur 2 toont aan dat het armoederisico beperkt blijft voor werknemers die een voltijdse stabiele job hebben, zo'n zestig procent van de beroepsbevolking. De overige veertig procent van de werkenden, die hetzij op zelfstandige basis, hetzij deeltijds werken of geen stabiele job hebben, of door een combinatie van deze vormen een flexibel en een onzeker inkomen kennen, hebben doorgaans een sterk verhoogd armoederisico.

Toch is niet voor alle mensen een voltijdse stabiele baan voldoende om beschermd te zijn tegen armoede. Bijvoorbeeld, voor alleenstaande ouders die tijds een volledig jaar werken, blijft het armoederisico hangen op 17,6 procent wanneer deze moeten rondkomen met enkel hun inkomen uit arbeid. De aanwezigheid van bepaalde uitkeringen, in het bijzonder gezinsbijslag, vermindert dan het armoederisico tot 10 procent. Dit betekent dat nog steeds één op de tien alleenstaande ouders die maximaal participeren in de arbeidsmarkt niet boven de armoeddrempel uitkomt en we bijgevolg naast het individueel arbeidsinkomen ook aanvullende inkomensbronnen nodig hebben op gezinsniveau, bijvoorbeeld een tweede arbeidsinkomen, sociale uitkeringen. Hierdoor blijft de strikte overlap tussen laagbetaald werk en armoede vaak beperkt. Bijvoorbeeld, voor de categorie voltijds-volledig jaar werkenden met een laag loon (gedefinieerd als een loon minder dan 2/3 van het mediane loon op jaarbasis) is het armoederisico iets meer dan 10 procent. Met andere woorden, zo'n 90 procent van degenen met een laag loon leeft niet in armoede. Anderzijds, wanneer er slechts één arbeidsinkomen is voor meerdere gezinsleden, bijvoorbeeld bij alleenstaande ouders of typische kostwinnergezinnen met één werkende (dit is een werkintensiteit van het huishouden van 0.5), is één laag loon in de meeste gevallen ontoereikend.

Discriminatie van migranten in België

Ongeveer 15 procent van de Belgische bevolking is geboren in een ander land. Zoals in de meeste OESO-landen is dit cijfer gestegen sinds 2002 en zal dit wellicht blijven stijgen in de komende jaren. Bij het integreren van deze bevolkingsgroep speelt de arbeidsmarkt een essentiële rol. Nu is het zo dat migranten minder actief zijn op de arbeidsmarkt dan Belgen, en daarenboven, wanneer ze actief zijn, aankijken tegen een grotere kans op werkloosheid. Deze verschillen kunnen te wijten zijn aan een verschillende verhouding van loon en productiviteit bij Belgen en migranten, maar ook aan loondiscriminatie in economische zin. Anders gesteld, de verschillen in salaris tussen Belgen en migranten weerspiegelen mogelijks niet hun relatieve productiviteit, en hierdoor vormen migranten een doelgroep voor de armoedebestrijding.

In het kader van het IPSWICH-project onderzoekt het team van de ULB de situatie van migranten op de Belgische arbeidsmarkt. De specifieke invalshoek is het opmeten van de arbeidsproductiviteit van werknemers, een terrein waar in de econometrie recent vooruitgang is geboekt, maar vooralsnog een onbekende in studies rond discriminatie. Het doel is om te komen tot een decompositie van de loonachterstand van

Figuur 3: Loonverdeling van mannen en vrouwen uit EU en niet-EU landen op de Belgische arbeidsmarkt

Figuur 4: Werkende armen in België en omliggende landen (20-64 jaar, 2014)

migranten, waarbij segregatie (bijv. sectoraal of naar beroep) gescheiden wordt van loondiscriminatie voor hetzelfde werk. Tot nog toe namen econometrische studies aan dat de productiviteit van werknemers kon worden achterhaald via een reeks individuele variabelen zoals het diploma, professionele ervaring of anciënniteit. Deze assumpties hebben echter hun beperkingen. Een diploma heeft bijvoorbeeld niet noodzakelijk dezelfde impact op productiviteit en loon wanneer het in België, dan wel in het buitenland is bekomen. Een groot aantal werknemers (vooral migranten) oefent ten andere een beroep uit waarvoor ze overgekwalificeerd zijn. De effectieve link tussen het diploma en de productiviteit van werknemers is dus complexer dan a priori verondersteld. Hetzelfde geldt dan ook voor de link tussen het diploma en het loon. Om een meer betrouwbare maat te bekomen, werken de onderzoekers van de ULB met een grote database met informatie over 550 000 werknemers en bijna 10 000 ondernemingen in België. Door de individuele gegevens (loon, beroep, diploma, leeftijd, geslacht, etc.) te koppelen aan de gegevens van de bedrijven waarin ze tewerkgesteld zijn (sector, omzet, productiviteit, winst, etc.), zijn we in staat een econometrisch model te schatten dat toelaat de oorsprong van het verschil in de verhouding van lonen en productiviteit tussen Belgen en migranten beter te begrijpen, en om de omvang van de loondiscriminatie in te schatten.

De eerste resultaten van deze oefening geven aan dat de verschillen in productiviteit tussen Belgen en migranten slechts een deel van de brutoloonkloof verklaren, met name 11 procent tussen 1999 en 2010. De loondiscriminatie van migranten wordt dus bevestigd, maar de onderzoekers tonen ook aan dat gender een belangrijke rol speelt. Figuur 3 illustreert dit door het onderscheid te maken tussen werknemers uit de EU (voornamelijk Belgen, maar ook Fransen, Italianen, etc.), en werknemers uit andere landen (voornamelijk uit Marokko, Turkije, en Congo). De stippellijnen geven de loonverdeling aan van mannen uit de EU (zwarte lijn), en daarbuiten (grijze lijn). Deze situeren zich rechts van de verdeling voor vrouwen, zowel voor Belgen als migranten. Opmerkelijk is dat de loonkloof tussen Belgische en buitenlandse werknemers binnen hetzelfde geslacht groter is voor mannen (14,8%) dan voor vrouwen (6,7%). Statistische analyses hebben deze kwestie verder uitgediept, en leiden tot de conclusie dat migranten op vlak van lonen effectief gediscrimineerd worden op de Belgische arbeidsmarkt, maar dat hetzelfde geldt voor Belgische vrouwen op de arbeidsmarkt. Op basis van deze eerste analyses lijkt het er echter op dat vrouwen van vreemde origine in België geen dubbele loondiscriminatie ondervinden. Zelfs met een loonstructuur

die loonongelijkheid matigt is het met andere woorden mogelijk dat bepaalde doelgroepen onderbetaald worden wanneer het loonverschil met de referentiegroep van Belgische mannen niet door productiviteitsverschillen kan verklaard worden.

Kan de armoede bij werkenden worden ingedijkt?

Hoewel België de strijd tegen armoede niet heeft gewonnen, is de slag om de werkende armen voorlopig binnengehaald. Een belangrijke factor lijkt het sterk geïnstitutionaliseerde loonoverleg en de beperkte arbeidsmarktongelijkheid. De vraag is of die dam breekt, door de impact van globalisering, technologische verandering, en economische druk om meer mensen aan het werk te krijgen. Het Duitse voorbeeld toont aan dat dit snel kan gaan (zie figuur 4). In het IPSWICH-project willen we deze problematiek genuanceerd in kaart brengen, enerzijds omdat snelle veranderingen tot ongewenste gevolgen kunnen leiden, anderzijds omdat de huidige formule nog steeds discriminatie niet uitsluit, en bepaalde types gezinnen niet tegemoetkomt. Een wetenschappelijke benadering is aangewezen gezien de interactie tussen veranderingen in de economische structuur en demografie.

Het Ipswich-consortium

Promotor & partners: Maarten Goos (KU Leuven-CES/Universiteit Utrecht), Guy Van Gyes (KU Leuven-HIVA), Ive Marx (Universiteit Antwerpen-CSB), Bea Cantillon (Universiteit Antwerpen-CSB), François Rycx (Université Libre de Bruxelles-SBS-EM).

Onderzoekers: Sem Vandekerckhove (KU Leuven-HIVA/CES), Jeroen Horemans (Universiteit Antwerpen-CSB), Stephan Kampelmann (Université Libre de Bruxelles-SBS-EM)

Het Ipswich-project wordt gefinancierd in het kader van het onderzoeksprogramma BRAIN-be (As 4) van het Federaal Wetenschapsbeleid (www.belspo.be/brain-be).

Noten

⁽¹⁾ Werkloosheidsgraad (EU-LFS, 2015): België: 8,4%; Vlaanderen: 5%; Brussel: 17,3%; Wallonië: 11,7%; Duitsland 4,6%; Frankrijk: 10,1%; Nederland: 6,4%. Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU-SILC, 2011): België: 21% Vlaanderen: 15%; Brussel: 40,4%; Wallonië: 25,4%; Duitsland 19,9%; Frankrijk: 19,3%; Nederland: 15,7%.